Llucieta Canyà, l'etern oblit.
Una escriptora en un món d'homes

Associació Indilletres
info@firaindilletres.cat
www.firaindilletres.cat
©dels textos: els seus autors
©dels textos de Llucieta Canyà: els seus hereus
©de les fotografies: Arxiu familiar de Llucieta Canyà
©de la música: Hereus d'Emili Saló
©d'aquesta edició: Associació Indilletres
Correcció: Xavier Cortadellas
Maquetació: J. Pujadó
Transcripció partitures: David Granato
Amb el suport d'Edicions Sidillà
ISBN: 978-84-09-44405-2
Dipòsit legal: GI 1403-2022
L'edició d'aquest llibre ha rebut una subvenció
de la Diputació de Girona

Diputació de Girona

Llucieta Canyà, l'etern oblit.

Una escriptora en un món d'homes

La Bisbal d'Empordà, 2022

Sumari

7 Introducció
7 Una cambra on poder escriure, de Xavier Cortadellas

19 Primera part.- Llucieta Canyà, escriptora
20 Converses. Parlant amb Llucieta Canya, de Mercè Rodoreda
25 *Siluetes femenines,* de Llucieta Canyà
36 Petit diccionari de *L'etern masculí*, de Llucieta Canyà
47 Tres poemes inèdits, de Llucieta Canyà
52 Partitures de dos poemes inèdits de Llucieta Canyà, d'Emili Saló

65 Segona part.- Una autora menystinguda?
66 La clau de les victòries, de Judit Pujadó
74 Llucieta Canyà, feminista i conservadora, de Xavier Cortadellas
86 L'autoajuda segons la Llucieta Canyà, de Vicenç Pagès
92 Llucieta Canyà, la feminista tèbia, Maria Àngels Cabré

97 Tercera part. Llucieta Canyà, articulista
97 Llucieta Canyà, redactora de *La Veu de Catalunya,* de Neus Real
131 «Mon femení»: selecció de cent articles de Llucieta Canyà

A l'esquerra, Llucieta Canyà a la Casa del Libro un dia de Sant Jordi signant llibres amb altres autors.

Introducció

Una cambra on poder escriure

Xavier Cortadellas

De tots els articles que he publicat –i entre columnes, reportatges, entrevistes o crítiques en dec haver escrit uns quants milers– no n'hi ha gaires que hagin tingut el ressò del que vaig escriure sobre Llucieta Canyà per a la *Revista de Girona*. Aviat farà vint anys. L'article es titula: *Llucieta Canyà, feminista i conservadora.* Veig que de tant en tant, encara el citen. Segur que en part és perquè ni hi havia ni hi ha encara gaire ningú que hagi escrit res més sobre aquesta escriptora de la Bisbal, autora de *L'etern femení,* de *L'etern masculí,* d'algunes comèdies com *L'estudiant de Girona* o *L'amor té cops amagats*, de molts articles i de no gaires més llibres. I potser és perquè alguns van creure que era de debò tan conservadora com són ells que he vist citat aquell article fins i tot a diaris que tenen tan poc a veure amb la nostra cultura com *El Mundo* o l'*ABC*. Si els lleu, podran llegir aquell meu article en aquest llibre. L'he corregit, però l'he modificat poc: hi he afegit només algunes dades que llavors no coneixia, sobretot dels primers anys de postguerra, quan Llucieta Canyà va estar vivint a Reus.

Tanmateix, després d'haver llegit les cròniques que va escriure a la secció «Món femení» de *La Veu de Catalunya* entre 1929 i 1930, avui, si hagués de tornar a escriure aquell article, potser no m'atreviria a qualificar Llucieta Canyà tan ràpidament de conservadora. Revolucionària no ho era pas, evidentment. Però, si tenim en compte el seu temps, si tenim en compte la seva procedència, potser de conservadora tampoc no ho va ser tant. Ja llegiran aquells articles, si els ve de gust. I també, si volen tenir-ne una opinió més ben fonamentada. Hi descobriran una dona abrandada, apassionada i valenta, molt més valenta que la majoria de les dones i dels

homes del seu temps. I també del nostre. Molta d'aquella gent —dones, sobretot— que l'han menystinguda sovint sense haver-la llegit i segur que —ni que fos perquè aquells articles fins no fa pas tant no eren a la xarxa digital- sense haver-la llegit prou bé, faran ara bé de llegir-los. Tindran molts més elements per conèixer-la.

Llucieta Canyà tenia vint-i-nou anys, trenta a tot estirar, quan va escriure aquells articles. Anava un xic tard: la gran majoria de dones del seu temps a la seva edat ja eren casades. Ella encara no. Faltava ben poc, però perquè es casés. Potser també va ser per això —i potser també perquè tenia aquella il·lusió que té la majoria de la gent que encara és jove— que defensava tan clarament el matrimoni i que deia també tan de pressa que era contrària al divorci. És veritat que a casa nostra, en aquells anys, potser ens costaria més del que ens pensem avui trobar persones que en fossin partidàries. A vegades, el pas del temps, fa canviar molt radicalment moltes opinions. I la nostra memòria és feble. Si llegeixen, no obstant, algun d'aquells articles que va escriure Llucieta Canyà a *La Veu de Catalunya*, potser els sorprendrà tant com a mi veure que, si s'oposava al divorci, era més per unes raons, diguem-ne, pràctiques, que no pas perquè tingués una mentalitat excessivament carca o rància. Era de dretes, sí, i també tossuda, però, llegint aquests articles, descobrim que estava sempre disposada a polemitzar, però també a escoltar, i que, si la convencien, canviava de parer. És el que va fer, per exemple, sobre el bàsquet i l'esport femení després de parlar amb Enriqueta Sèculi, que va ser pedagoga, feminista, escriptora, però també dirigent esportiva. No va canviar gens, en canvi, la seva idea sobre el vot femení. En va parlar amb molta gent, ho va preguntar a molta gent perquè era un tema que li interessava i que interessava també a moltes lectores i lectors. El fet, és però que Llucieta Canyà va defensar el dret a votar de les dones l'any 1929 i que, si no va ser la primera, sí que va ser de les primeres dones a defensar-ho perquè estic parlant d'una època en què diputades sufragistes presumiblement d'esquerres com Victoria Kent, del Partit Republicà Radical Socialista, o Margarita Nelken, del Partit Socialista Obrer Espanyol, eren força més conservadores que ella sobre aquest tema. I molts dels partits polítics suposadament d'esquerres també.

Recordo així mateix que, poc després d'haver publicat aquell article de la *Revista de Girona* amb què començava aquestes ratlles, Isabel Segura i Elvira Altés, que llavors dirigia la revista *Dones,* de l'Associació de Dones

Periodistes de Catalunya, van demanar-me un escrit sobre Llucieta Canyà a l'antic —no, a l'actual— *Diccionari Biogràfic de Dones* que hi ha penjat a la xarxa. Em van dir que: «Si no el feia jo, no hi havia ningú més que el pogués escriure». I jo, naturalment, si en sabia alguna cosa, era només perquè l'havia llegida i sobretot perquè havia anat a parlar d'ella amb dones bisbalenques que l'havien conegut i que l'havien tractat, dones com Montserrat Boix i Martí, amb qui era cosina germana, com Pilar Sabater, «Pilar Domingu», i com Victòria Vigo, que va ser mestra. I ja m'hi teniu, doncs. Vaig acabar escrivint un article sobre Llucieta Canyà en un *Diccionari* on no hauria pensat mai que escriuria, en un «projecte que vol posar de relleu la participació de les dones en la història de la societat catalana». I ho vaig fer amb molt de gust. Tot un honor. I sempre a favor de les dones que van destacar en un món on els homes i també les dones —m'agradaria dir que només les d'abans— els ho posaven molt més difícil que no em sembla que ho trobin ara.

He començat explicant tot això per recordar el poc que sabíem —el poc que sabem encara— de la millor escriptora bisbalenca —pràcticament l'única que hi ha hagut fins avui, si no fos per Trinitat Aldrich. I també —però ara ja escric això tenint present tots els escriptors bisbalencs— per recordar que, si més no fins al nostre temps, Llucieta Canyà és la primera escriptora nascuda al Baix Empordà que de tant en tant és citada per algú quan parla de literatura catalana i sobretot, de feminisme. En parlen com una de les primeres escriptores, com una feminista moderada, és veritat, però també com una dona avançada al seu temps. És el que deia molta gent que la va conèixer. (I també deien que xerrava pels descosits, que era un tràfec). Devia ser una apassionada, perquè m'entenguin, devia bullir per dins, devia anar sobrada d'energia o de virior, tal com en deia la gent de les Gavarres. El cas és que aquelles o aquells que van més a fons, aquelles o aquells que no miren sobretot si el que va fer, el que va escriure o el que va dir una persona coincideix exactament amb el que elles o ells fan, pensen o diuen ara, consideren que Llucieta Canyà és indispensable per poder fer una història del feminisme a casa nostra. Sí, perquè, com ja he anat escrivint, va ser una dona avançada al seu temps, una escriptora que, a més, de reivindicar sovint els seus orígens empordanesos malgrat que en aquesta vida ningú no hagi pogut triar mai el lloc on ha nascut, també reivindicava que era una dona i reivindicava el que ella entenia com la seva

condició femenina, malgrat que tampoc ningú no hagi pogut triar-ho. No volia renunciar a gaire res aquesta dona. Naturalment, com qualsevol de nosaltres, a ella també va tocar-li lluitar per poder triar el que volia ser. I, francament, com que se'n va sortir molt millor que la gran majoria, com que se'n va sortir millor que molts i que moltes, és per això que, abans que el que va escriure o que el que va dir, el primer que m'agrada reivindicar-ne és l'esforç constant que va haver de fer durant tota la seva vida per poder arribar a ser una de les coses que somiava que volia ser: una dona que escrivia, una escriptora.

També he escrit que no ho va tenir gens fàcil per aconseguir-ho. Va ser la gran de tres germanes, va ser l'única de les tres que va estudiar —si bé no va acabar els seus estudis— en una època que la gran majoria de les dones passaven pràcticament de l'ensenyament bàsic al treball de casa o a fer de modistes i al matrimoni. La Bisbal, llavors, era una ciutat que amb prou feines tenia quatre mil habitants. Barcelona quedava lluny i els altres focus culturals com Figueres o com Girona tampoc no eren cap gran cosa. Filla d'un granaire moderadament benestant, no va tenir, ni de bon tros, el patrimoni de què van disposar dones com Caterina Albert, Victor Català, o com Trinitat Aldrich, que eren una o dues generacions més grans que ella. Cap d'elles dues no va influir-la literàriament, però sí que devien servir-li com a exemple per defensar que una dona també tenia i té el dret a poder escriure i a publicar. Com que a finals dels anys vint tant Trinitat Aldrich com Llucieta Canyà es movien a l'òrbita de la Lliga Catalana i, a la Bisbal, de l'Associació l'Escut Emporità, segurament la nostra escriptora va emmirallar-se molt més amb Trinitat Aldrich que no, amb Caterina Albert. A finals dels anys vint, a més, Aldrich i Canyà col·laboraven més o menys assíduament al setmanari *El Bisbalenc*. Entre elles dues, però hi havia una gran diferència: com Caterina Albert, Trinitat Aldrich havia nascut en una casa més rica i, malgrat que també devia costar-los poder escriure, van trobar que ja tenien a casa seva aquella *cambra pròpia* que reclamava Virginia Woolf per a totes les dones que volien ser artistes, sobretot per a les dones que volien escriure una novel·la. No va ser el cas de Llucieta Canyà. De novel·les, va provar d'escriure'n més d'un cop. No sembla que n'acabés cap.

Torno un moment encara a Trinitat Aldrich i a Caterina Albert. És innegable que van viure en un temps molt més difícil que el nostre, és innegable que també els va tocar lluitar: en aquesta vida no hi ha res que sigui

fàcil, no hi ha res que sigui de franc. Només estic recordant que, malgrat la davallada econòmica que va viure Trinitat Aldrich a començaments del segle xx, tant ella com Caterina Albert van tenir una cambra i una casa pròpia sense la necessitat d'haver de casar-se. Llucieta Canyà, en canvi, la cambra pròpia se la va haver de guanyar. I per poder guanyar-se-la, en el temps que va viure, la gran majoria de dones que formaven part del seu grup o de la seva classe social pràcticament l'únic camí que tenien passava pel matrimoni. Potser sigui en part per això, pràctica com era, lluitadora com era, femenina com deia també sovint que era, que va defensar sempre el matrimoni, que en general va estar en contra del divorci i que no va voler renunciar a cap de les poques armes amb què podien comptar les dones del seu temps i del seu entorn: la intel·ligència, la discreció, l'audàcia, la convicció, però també, la paraula, la simpatia, la bellesa i la seducció. I, ben entès, la fidelitat, el compromís i la feina.

És una obvietat escriure ara que Llucieta Canyà no es dirigia a totes les dones en els seus articles i en els seus llibres. No podia dir gaire res, per exemple, que pogués interessar a aquelles dones del seu temps que van néixer i que van viure sempre a pagès. Tampoc, a les que estaven al marge de la societat, aquelles dones que per raons socials, econòmiques, de formació i fins i tot d'origen no podien aspirar ni tan sols a ser mestresses de casa o obreres. En parla, tanmateix en algun dels seus articles. Ja ho llegiran també. En tot cas, les *Confessions, Ideologies i Orientacions*, doncs, tal com llegim en el subtítol de *L'etern femení,* el seu llibre més famós, el seu best-seller, van dirigides sobretot a les dones urbanes del seu tros de món, dones burgeses o petit burgeses com ella, menestrals i també obreres. Probablement, sense el cop d'estat del general Franco i sense la consegüent guerra d'Espanya —i a Europa sense la II Guerra Mundial—, tot aquell públic lector que va llegir, que va gaudir, que va fer cas del que deia Llucieta Canyà s'hauria anat esvaint durant els anys quaranta del segle xx. Previsiblement hauria anat evolucionant més de pressa. I probablement també hauria evolucionat Llucieta Canyà. Però no va ser així. No va poder ser així perquè a Catalunya i a Espanya van guanyar els que van guanyar. I com tothom que no va morir o que no va haver d'exiliar-se, a Llucieta Canyà li va tocar adaptar-se a un món que no es pot pas dir que era el seu, un món en què, com també a Josep Pla o Víctor Català, durant uns anys va obligar-la fins i tot a canviar de llengua. És en aquests anys, en aquest

temps més dur de la dictadura franquista, que la seva ideologia es torna encara més conservadora. Tan aviat com pot, tanmateix, i això vol dir sobretot a partir dels cinquanta, quan la llengua catalana comença a trobar les primeres escletxes, Llucieta Canyà va reeditant *L'etern femení* amb un èxit inqüestionable. És gràcies a aquest èxit també, que l'any 1957 publica *L'etern masculí* i que dona més *Orientacions, Consells i Esperances*, tal com escriu també en el subtítol, al seu encara nombrós públic de lectores i de no tants lectors. Només per això, només perquè va ser una escriptora d'èxit en el temps que la nostra llengua era a tot estirar tolerada, em sembla que és injust, fins i tot mesquí, que a la Bisbal, la població on va néixer i on es va començar a formar, no hi hagi un carrer o una plaça que dugui el seu nom. O, posats a dir-ho, que no hi hagi un equipament cultural com una biblioteca. Que avui encara no hi sigui i que no es reivindiqui que hi sigui diu molt més sobre la nostra superficialitat i sobre la misèria intel·lectual del nostre temps que no pas sobre els anys de misèria que Llucieta Canyà va haver de viure, aquells anys que van coincidir amb els de maduresa de la seva vida, amb els que en teoria havien de ser els seus millors anys. En una altra dimensió, això mateix es va fer sobre l'escriptor Josep Pla quan se li va negar el Premi d'Honor de les lletres catalanes. A parer de molta gent, també meu, va ser una vergonya. Però, com ja he anat escrivint, tots som fills del nostre temps, també tots aquells o aquelles que, en nom d'una ideologia suposadament més progressista, van negar aquell premi a Josep Pla o que avui continuen negant a l'escriptora Llucieta Canyà el reconeixement que es mereix. També el temps acabarà posant aquestes coses al seu lloc perquè el temps i les paraules fugen, però el que s'escriu queda. *Verba volant, scripta manent.*

El llibre

Publiquem aquest llibre convençuts que comencem a suplir un buit que ha estat injust que hi sigui, el publiquem també convençuts que només fem un pas més perquè es reconegui i es reivindiqui una de les primeres escriptores feministes de Catalunya, també la millor escriptora bisbalenca del segle xx. La gent de l'Associació Indilletres vam començar a reivindicar Llucieta Canyà fa quatre anys quan vam crear a la segona edició de la Fira

Indilletres el premi que duu el seu nom. Donem aquest premi a la millor crítica literària publicada en català virtualment o en paper. En les tres primeres edicions, l'han guanyat el crític mallorquí Pere-Antoni Pons, la crítica Eva Vázquez, i la crítica i llibretera Marina Porras. Per presentar-los i per presentar el premi, cada any, a més, vam convidar algú a fer una xerrada sobre Llucieta Canyà. El primer any va tocar-me a mi; el segon, a la crítica i feminista Maria Àngels Cabré; el tercer, a l'escriptor i crític Vicenç Pagès, que ha mort a finals d'aquest darrer mes d'agost, mentre estàvem preparant aquest llibre. Ens sap molt de greu. En Vicenç estimava els llibres i les bones autores o els bons autors. És per això, perquè valorava Llucieta Canyà, que va voler col·laborar en aquest llibre. Vicenç, continuarem llegint-te.

Passada aquesta introducció, entrarem a la primera part. La comencem amb l'entrevista que l'escriptora Mercè Rodoreda va fer a Llucieta Canyà. Va publicar-la a la revista *Clarisme* el 23 de juny de 1934. Tot seguit, publiquem *Siluetes femenines,* un conjunt de dotze poemes inèdits de Llucieta Canyà que es conserven en el fons Emili Saló de l'Arxiu Històric i Comarcal de la Bisbal d'Empordà. No sabem quan els va escriure. L'Emili Saló va ser músic, compositor i, entre moltes altres coses, director de La Principal de la Bisbal abans de marxar a Alexandria -Egipte- en els pitjors anys de la postguerra. Ha estat gràcies a Montserrat Boix, la seva vídua, emparentada, tal com ja he escrit, amb Llucieta Canyà, que vaig conèixer aquelles poemes. Moltes gràcies per deixar-nos-els editar. Moltes gràcies també a la gent de l'Arxiu Històric i Comarcal de la Bisbal d'Empordà. Si els llegeixen, veuran que la nostra autora hi desplega una mirada irònica i també crítica sobre dotze arquetips de dona. Són el contrapunt femení del *Petit diccionari de L'etern masculí,* format per vint-i-tres textos en prosa sobre els homes, que la nostra autora va escriure i va publicar a la quarta i última part de *L'etern masculí.* Segur que els tenia ben presents quan va fer aquells dotze poemes. O, molt més probablement, al revés. És per això, en tot cas, que publiquem també aquest *Petit diccionari de l'etern masculí* en aquest llibre. Moltes gràcies als seus hereus, la família Poal-Manresa, i molt especialment a Borja Poal-Manresa i a Milagros Cantarell per haver-ho fet possible. També les fotos que publiquem en aquest llibre provenen del fons familiar.

Tot seguit, trobaran tres poemes que fins ara eren també inèdits. Es titulen: *Romanç, Rebeldia* i *De tu a mi.* Emili Saló hi va posar música. Haurà estat el dia 3 de desembre del 2022, a la cinquena edició de la Fira

Indilletres, que David Granato, músic i director de les Corals Carreras Dagas, de la Bisbal, i de la Coral Melodes, de Bellcaire, i que l'Eulàlia Ara, soprano, els han interpretat en públic. És el primer cop. Moltes gràcies. A continuació, publiquem també les partitures.

Comencem la segona part, amb un article de l'escriptora Judit Pujadó sobre el feminisme de Llucieta Canyà. Es titula *La clau de les victòries* i hi explica per què li sembla que Llucieta Canyà va triomfar, però també per què li sembla que ha estat tan mal llegida. Ens fa l'efecte que aquest article ajuda a entendre per què fa quatre anys la gent de l'Associació Indilletres vam decidir crear el Premi Llucieta Canyà i també per què Vicenç Pagès, Maria Àngels Cabré i jo mateix vam decidir presentar aquest premi. Els articles que venen a continuació són sobretot el que hi vam dir. Comencem publicant aquests articles segons l'any de presentació. El primer, doncs, és el meu. És aquell article sobre Llucieta Canyà que vaig publicar a la *Revista de Girona* fa quasi vint anys. Vol ser una introducció biogràfica a aquesta escriptora. Amplifica el que vaig dir l'any 2019 en el primer premi Llucieta Canyà. Això va ser a la segona edició de la Fira Indilletres, l'últim any que vam fer aquesta fira a la plaça del Castell de la Bisbal. Tot seguit, hi ha els articles que Vicenç Pagès i que Maria Àngels Cabré van escriure sobre Llucieta Canyà. En el primer de tots, titulat *L'autoajuda segons Llucieta Canyà,* l'escriptor Vicenç Pagès analitza l'obra en prosa d'aquesta autora partint d'uns articles que va publicar i que va escriure a la *Revista de Girona* fa uns anys, però també del que va dir a la quarta edició de la Fira Indilletres, en el tercer Premi Llucieta Canyà. És el mateix que fa Maria Àngels Cabré a l'article *Llucieta Canyà, la feminista tèbia.* Va publicar aquest article a la revista *L'Avenç* l'octubre del 2020, és la base del que va dir en el segon Premi Llucieta Canyà, a la tercera edició de la Fira Indilletres, la primera que vam fer al Pavelló Firal de la Bisbal.

La tercera part comença amb un article molt exhaustiu de la professora agregada de la UAB en excedència temporal Neus Real titulat *Llucieta Canyà, redactora de La Veu de Catalunya*. De fet, aquest article és molt més que un estudi sobre una selecció de cent articles dels més de dos-cents que Llucieta Canyà va publicar els anys 1929 i 1930 al diari *La Veu de Catalunya.* La selecció és molt generosa: publiquem més de la meitat dels articles que hi va escriure. I si tenim present que *La muralla de ferro,* el més llarg

de tots els articles que publiquem, se subdivideix en set subarticles, a la nostra antologia n'hi ha un total de cent sis. Tal com ja he escrit, n'ha fet la selecció la professora Neus Real. El seu text és possiblement el millor estudi que algú hagi escrit sobre l'escriptora Llucieta Canyà fins avui. També, el més exhaustiu. Hi inclou, a més, la bibliografia sobre la nostra autora. A partir d'ara, aquest llibre en serà un llibre més.

Per acabar, publiquem aquests cent articles, si ho volen, aquells cent sis. Els han transcrit nou persones de l'Associació Indilletres. La professora Neus Real ho explica molt més detalladament en el seu estudi, n'escriu també els noms. Moltes gràcies a tothom. I també moltes gràcies a tots vostès per haver arribat fins aquí. Tot sigui perquè, en llegir aquests articles, les lectores i els lectors de Llucieta Canyà constatem que ens trobem davant d'una de les escriptores més importants de la primera meitat del segle xx, també, davant d'una de les primeres —i en alguns aspectes la primera— escriptores feministes de Catalunya. Escrivia bé Llucieta Canyà. Escrivia molt bé. Fa dos anys, Marina Saura, una alumna de segon de batxillerat de l'Institut de la Bisbal, va fer un treball de recerca titulat *Una altra mirada a Llucieta Canyà.* En un moment d'aquest treball, va recordar-nos un fragment d'aquesta escriptora que diu: «Les paraules s'esfumen, en canvi les frases escrites perduren». No és gens diferent del que he escrit jo abans, gens diferent, naturalment, del que va dir Caius Titus al senat romà i que els noucentistes o les postnoucentistes com Llucieta Canyà coneixien gràcies a les traduccions de la Fundació Bernat Metge. Com és ben sabut, pagava aquesta fundació el polític Francesc Cambó. Aquest era el món de Llucieta Canyà, el món de la Lliga, el món del catalanisme conservador, el mateix que el de Josep Pla. I aquest món també va desaparèixer no amb la República, sinó amb la guerra civil i amb el franquisme. Segur que tots els que hem col·laborat en aquest llibre ens donarem per ben pagats si aconseguim que se superin d'una vegada totes les lectures parcials i superficials, a vegades, massa interessades i a vegades, fetes des de la ignorància, amb massa pressa o des de massa prejudicis. Ja fa temps que ha arribat l'hora de reivindicar a tothom que va ser demòcrata, fos de dretes o fos d'esquerres. En aquest llibre, a més, volem reivindicar una bona escriptora, sí: una escriptora de dretes, potser no tant conservadora com jo mateix vaig escriure, però demòcrata i lluitadora i tolerant, i profundament empordanesa i catalana. Hi reivindiquem també una feminista, una dona que va ser una avançada al seu temps, que va ser valenta i que, amb totes les limitacions i

amb totes les equivocacions que vulguin, va reivindicar el paper social de les dones i va contribuir a fer que el món fos un xic millor, i un xic més lliure i un xic més just. Si les dones i els homes que hem vingut després hem pogut anar més enllà ha estat gràcies a la feina que va fer gent com ella. Voler ignorar-ho és injust. I voler menystenir-ho em sembla que és encara pitjor perquè és fer el joc als que de debò van ser intolerants i violents i profundament antidemòcrates i anticatalans. Que ni la història ni Déu no els perdonin.